

В.В. Онікієнко,
д-р екон. наук

V. V. Onikienko,
Doctor of Econ. Sci.

ІНВАЛІДИ УКРАЇНИ: ОГЛЯД СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ

Abstract. On the basis of a wide array of data given by the state's statistics for 2001-2006, we present the comprehensive analysis of the socio-economic problems of invalids in Ukraine.

Безпрецедентна зміна демографічної структури в Україні внаслідок старіння населення протягом останніх десятиліть зумовлює об'єктивну необхідність сприяти розширенню можливостей кожної особистості в реалізації власного потенціалу, повноцінної участі в усіх аспектах життєдіяльності. Однак відсутність ефективного організаційно-економічного механізму забезпечення належного рівня та якості трудового життя, соціальної захищеності населення, а також посилення негативного впливу екологічних факторів призводять до витіснення на найнижчі стратифікаційні рівні суспільства найбільш вразливі соціально-демографічні групи населення. Україна відноситься до групи країн із найбільшою часткою людей похилого віку в складі населення. За даними Державного комітету статистики (на 1.01.2006), в Україні налічується 2 495 241 інвалідів (постійне населення України за станом на цю ж саму дату становило 46,7 млн).

Сьогодні в Україні поряд із старінням нації існує проблема поширення інвалідності серед усіх вікових категорій населення. Негативні техногенні та екологічні чинники призводять до зниження імунітету та погіршення загального стану здоров'я людей.

Зростання інвалідності в Україні викликано також систематичними порушеннями нормативів техніки безпеки на виробництві, внаслідок яких зростає чисельність інвалідів праці. Певною мірою проблема інвалідності в Україні поглиблюється психологічним фактором. Адже стереотипне сприйняття наслідків інвалідності, поряд із відсутністю елементарних матеріальних можливостей реалізувати право на повноцінне існування, створює перешкоди для підтримання прийняттого рівня добробуту інвалідів. Окремо слід виділити проблему гендерної нерівності, яка виражається в існуванні певних обмежень для жінок-інвалідів реалізувати власне право на гідний рівень та якість життя.

Проблема поширення інвалідності набуває міжнародного значення. Актуальні питання цієї проблеми були обговорені на II Всесвітній асамблеї ООН з проблем старіння, яка відбулася 8–12 квітня 2002 р. в Мадриді. Відповідно до норм міжнародного права та міжнародних угод в контексті Плану дій, прийнятого на Асамблеї, засвідчено готовність сприяння доступу всіх груп інвалідів без проявів будь-якої форми дискримінації до фармацевтичних препаратів та медичних технологій,

а також забезпечення ними за доступними цінами найбільш знедолених з них. Наголошено на необхідності розробки національної і місцевої політики, законодавства, планів і програм лікування та профілактики інвалідності з урахуванням здоров'я, екологічних і соціальних факторів.

Діяльність держави щодо інвалідів повинна виявлятися у створенні правових, економічних, політичних, соціально-побутових і соціально-психологічних умов для задоволення їхніх потреб відносно здоров'я, матеріального забезпечення, посиленої трудової та громадської діяльності. Інваліди в нашій країні володіють всією повнотою соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод, закріплених Конституцією України та іншими законодавчими актами. Ст. 46 Конституції України передбачено: "Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом". Серед інших нормативно-правових актів, які регулюють систему матеріального і соціально-побутового забезпечення життєдіяльності інвалідів, слід виділити такі закони України: "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії", "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи", "Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам", "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам", "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" та ряд інших нормативно-правих документів. Тобто в країні створена комплексна система нормативно-правових актів, які повинні виконувати роль важелів регулювання в механізмі пенсійного забезпечення та надання соціальної допомоги інвалідам.

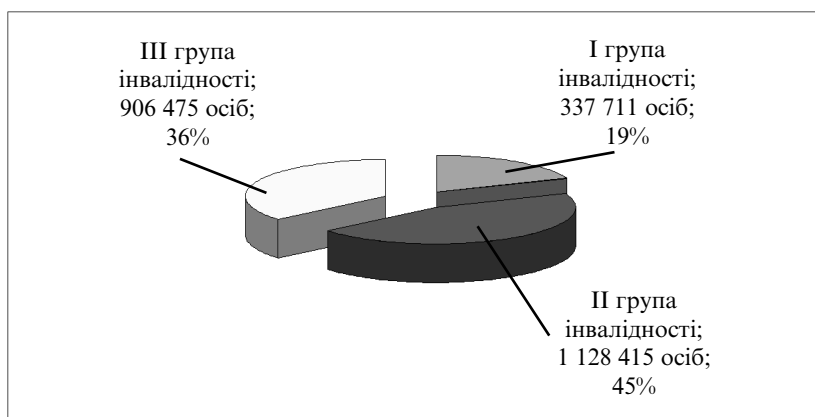
Водночас для переважної частини інвалідів України сьогодні єдиним джерелом існування залишається пенсія, яка навіть за наявності цільової грошової допомоги не спроможна гарантувати прийнятне забезпечення повсякденних потреб. Непрозорість механізму соціального забезпечення інвалідів, недосконалість функціонування спеціалізованих соціальних служб з питань соціально-економічного та юридичного консультування інвалідів призводять до поглиблення диференціації між економічно активними і частково або повністю непрацездатними громадянами, соціально-економічне становище яких сьогодні справді загрозливе.

До останнього часу в органах державної статистики фіксувалися дані про пенсійне забезпечення інвалідів за окремими міністерствами та відомствами. У зв'язку із цим внаслідок різних методичних підходів до підрахунку представлені дані можуть містити суперечності непринципового характеру. Зокрема виявилося неможливим проаналізувати середній розмір пенсій в статевому розрізі, за групами інвалідності. Тому сьогодні в ряді випадків, особливо в ретроспективі, надзвичайно складно, а іноді практично неможливо, комплексно й з достатньою мірою достовірності оцінити соціальні та економічні процеси, що формують структуру та рівень соціальної захищеності інвалідів України.

З метою виправлення цієї ситуації Уряд України здійснює заходи щодо централізації коштів, спрямованих на виплату пенсій різним категоріям інвалідів, підвищуючи її розміри для забезпечення гарантованої законом міри їх соціального захисту.

Водночас таких заходів недостатньо, і більша частина інвалідів України проживає в складних умовах матеріальної і моральної незахищеності.

За даними Міністерства праці та соціальної політики (брифінг – 3.03.2007), кожний 18-й житель в Україні – інвалід. За станом на 1 січня 2006 р. в Україні налічувалося майже 2,5 млн інвалідів. Тобто 5,33% наявного населення України утворює специфічну соціальну групу громадян, фізичні та психічні проблеми яких створюють перешкоди для ефективної і повноцінної життєдіяльності. Розподіл інвалідів за групами інвалідності на 1.01.2006 р. подано на діаграмі.

Розподіл інвалідів України за групами інвалідності на 1.01.2006 р.

Найбільшу частку становили особи з II групою інвалідності – 45%, інваліди III групи – 36%, а I групи – 19% в загальній чисельності інвалідів. Протягом 2001–2006 рр. загальна чисельність інвалідів суттєво не змінилася (табл. 1). За останні 6 років відбулося незначне зменшення їх чисельності – на 3,9%. За період, що аналізується, спостерігається незначне збільшення інвалідів III групи, зменшення чисельності осіб II групи інвалідності, а кількість інвалідів I групи залишається майже незмінною.

Таблиця 1

Чисельність інвалідів України за групами інвалідності (2001–2006 рр.)*, за станом на 1 січня, осіб

	Роки					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Всього інвалідів за усіма категоріями	2597500	2659100	2676000	2594400	2462300	2495241
В тому числі за групами інвалідності:						
Інваліди I групи	337700	344000	332400	319000	334000	337711
Інваліди II групи	1337000	1352700	1340900	1229300	1154400	1128415
Інваліди III групи	768500	808900	855400	900100	848500	906475

* За даними Державного комітету статистики України [1, с. 30; 2, с. 35; 3, с. 35; 4, с. 39; 5, с. 42; 6, с. 44].

Матеріальне та соціально-побутове забезпечення інвалідів в Україні здійснюється переважно державними органами Пенсійного фонду України. Крім Пенсійного фонду, забезпечення виплат пенсій та різних видів соціальної допомоги здійснюється Міністерством оборони України; Службою безпеки України, в т.ч. Управлінням державної охорони України, Службою зовнішньої розвідки України, Державною прикордонною службою України; Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи; Державною податковою адміністрацією; Державним департаментом України з питань виконання покарань.

У 2001 р. чисельність інвалідів, які отримували пенсію в органах Пенсійного фонду України, становила 75,3% від загальної кількості інвалідів (табл. 2).

Таблиця 2

**Пенсійне забезпечення інвалідів України
(2001–2006 рр.)*, за станом на 1 січня, осіб**

	Роки					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Всього інвалідів України за усіма категоріями	2597500	2659100	2676000	2594400	2462300	2495241
Чисельність пенсіонерів, які отримують пенсію за інвалідністю в органах Пенсійного фонду України**	1956382	1976407	1974657	1924177	1741096	1555257
Чисельність інвалідів, які отримують пенсію в інших державних органах	641118	682693	701343	670223	721204	939984

* За даними Державного комітету статистики України [1, с. 8, с. 30; 2, с. 7, с. 35; 3, с. 7, с. 35; 4, с. 8, 39; 5, с. 10, 42; 6, с. 10, 44].

** Інваліди, що отримують пенсію по кількох видах пенсійних виплат, у даній графі враховуються один раз.

У графі 2 таблиці 2 загальна чисельність інвалідів представлена без урахування можливості кожного окремо отримувати пенсію за декількома видами, наприклад за особливі заслуги перед Україною тощо. У графі 3 показники розраховані за даними вищевказаних міністерств і відомств та Державного комітету статистики України. Тому наведені в таблиці 2 дані неповною мірою відображають усі структурні характеристики інвалідів України. Відповідно, в наведених далі таблицях дані представлені в різних розрізах, зокрема побудовані окремі таблиці за інвалідністю внаслідок воєнних дій, за дитячою інвалідністю і т.д., що дозволяє детальніше відобразити весь спектр соціально-демографічних характеристик і проблем соціального захисту інвалідів.

За останні 6 років чисельність інвалідів, які отримують пенсії в органах Пенсійного фонду України, знизилась на 20,5 процентних пункта. У 2006 р. з Пенсійного фонду виплати отримували лише 62,3% всіх інвалідів. Відповідно зросла частка

інвалідів, які отримували пенсії з інших державних органів. У 2006 р. їх частка становила 37,7% проти 24,7% у 2001 р.

Важливим аспектом дослідження соціально-економічних проблем інвалідності в Україні є аналіз факторів і причин, які спровокували інвалідність з частковою або повною втратою працездатності (табл. 3).

Таблиця 3

Чисельність інвалідів, які отримують пенсію в органах Пенсійного фонду України, за причинами інвалідності (2001–2006 рр.)*, за станом на 1 січня, осіб

Категорії	Роки					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Всього** з них ***:	1956382	1976407	1974657	1924177	1741096	1555257
– від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання	104865	101881	90982	70054	57896	52191
– із числа державних службовців	1825	2420	2867	3376	3908	4714
– від загального захворювання	1552861	1648985	1706798	1602221	1692187	1324809
– з числа військовослужбовців	217376	141384	93490	71120	46279	57132
– з числа громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи	79455	81723	80408	76411	63821	61114

* За даними Державного комітету статистики України [1, с. 8; 2, с. 7; 3, с. 7; 4, с. 8; 5, с. 10; 6, с. 10].

** Пенсіонери, що отримують пенсію по кількох перелічених видах, у даній графі враховуються один раз.

*** В даній графі враховані інваліди, які отримують декілька видів пенсійних виплат, тому висока ймовірність кількаразового врахування їх чисельності.

Серед інвалідів, які отримують пенсію в органах Пенсійного фонду, найбільшу частку складають особи, які отримали інвалідність внаслідок загального захворювання, – 1,32 млн. осіб. Поширення серед населення України хвороб, які спричинюють інвалідність, викликає стурбованість і свідчить про недостатній рівень фінансування системи охорони здоров'я, відсутність адекватних складній екологічній ситуації програм ранньої профілактики захворювань, а також програм імунізації для всіх вікових категорій інвалідів як превентивного заходу загострення хвороб.

Поширення практики приватної медицини в останні роки спричинило відтік фахівців у зв'язку з низьким рівнем оплати праці в державному секторі. Висококваліфіковані медичні послуги виявилися недоступними не лише інвалідам, але й пересічним громадянам. Досі реально не реформована система державного медичного обслуговування, а тому вона не спроможна адекватно надавати послуги такій специфічній соціальній категорії громадян, як інваліди. Недостатнім є фінансування для придбання необхідного сучасного ефективного обладнання та підготовки фахівців.

Щодо інших категорій інвалідів слід відмітити декілька тенденцій. На початок 2006 р. порівняно із 2001 р. у 2,6 разу зросла чисельність інвалідів із державних службовців. Водночас майже у 2 рази зменшилася чисельність осіб, які отримали інвалідність внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання: з 104 865 осіб у 2001 р. до 52 191 особи у 2006 р. Така динаміка може свідчити про підвищення рівня охорони праці на підприємствах. Майже вдвічі зменшилася також чисельність інвалідів із числа військовослужбовців. Зниження кількості інвалідів за певними категоріями може відбуватися у двох випадках: у разі настання смерті людини або у випадку закінчення терміну, на який людину визнано інвалідом певної групи (у разі надання строкової групи).

Відлуння минулого повсякчас повертає нас до трагічних подій, які змінили хід історії. Щороку в Україні святкується День Перемоги, і щороку серед нас все менше тих, хто пам'ятає, яка насправді ціна цього свята.

Протягом 2001–2006 рр. чисельність інвалідів війни в Україні поступово зменшувалась: з 334,6 тис. осіб у 2001 р. до 268 тис. осіб у 2006 р., тобто на 19,9% (табл. 4). Переважна більшість інвалідів війни отримує пенсію в органах Пенсійного фонду України – 79%. У цілому по Україні найбільшу частку становлять інваліди війни II групи інвалідності – 57%. Частка інвалідів війни I та III груп інвалідності складає відповідно 26,8% та 15,8%. Серед ветеранів війни інвалідів війни приблизно 11%. Мінімальний розмір пенсії інвалідам війни визначається Законом України “Про пенсійне забезпечення військово-службовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ”.

У 2006 р. мінімальний розмір пенсії інвалідам війни з урахуванням надбавок становив: 847,9 грн. для інвалідів війни I групи, 672,2 грн. для інвалідів війни II групи, 617,3 грн. для інвалідів війни III групи. Мінімальна пенсійна виплата за віком непрацюючим інвалідам війни призначається за Законом України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” і в 2006 р. становила: для інвалідів війни I групи – 716,95 грн., для інвалідів війни II групи – 635,6 грн., для інвалідів війни III групи – 599,00 грн.

Таблиця 4

**Розподіл інвалідів війни за групами інвалідності в 1996 р.,
2001–2006 рр. *, на початок року, осіб**

	1996	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Всього інвалідів війни	326006	334576	317455	294594	277107	285211	268018
у тому числі:							
I групи	32687	49041	52013	53019	54145	66500	71729
II групи	243847	239021	220479	198430	180119	175535	153889
III групи	49472	46514	44963	43145	42843	43176	42400
Із загальної кількості – інваліди війни, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду	271273	274756	259820	239278	224948	228956	212004
у тому числі:							
I групи	27111	40128	42538	42942	43923	53743	57866
II групи	200958	196065	180385	161532	146610	141342	121592
III групи	43204	38563	36897	34804	34415	33871	32546

* За даними Державного комітету статистики України [6, с.13].

Незалежно від причин інвалідності інваліди справедливо вважаються “маломобільною”, соціально замкненою групою в загальній соціально-демографічній структурі суспільства. Психологічне відсторонення особистості внаслідок інвалідності особливо небезпечне у випадку настання інвалідності у дитячому віці. Інваліди з дитинства та діти-інваліди – особлива категорія, матеріальне та соціально-психологічне включення яких у ритм звичного для кожного з нас життя вимагає відповідних заходів і адекватної уваги з боку владних структур. За станом на початок 2001 р. в загальній чисельності інвалідів інваліди у віці до 18 років становили майже 6% (табл. 5).

За останні 6 років спостерігається позитивна тенденція до зменшення чисельності цієї категорії інвалідів – на 20,5%. Частка їх на початок 2006 р. становила 5% в загальній чисельності інвалідів.

Таблиця 5

Чисельність інвалідів України, в тому числі дітей-інвалідів (2001–2006 рр.)*, за станом на 1 січня, осіб

Роки	Чисельність інвалідів за усіма категоріями	
	Всього по Україні	В тому числі діти-інваліди до 18 років
2001	2597500	154300
2002	2659100	153500
2003	2676000	147300
2004	2594400	146000
2005	2462300	125400
2006	2495241	122640

* За даними Державного комітету статистики України [1, с. 30; 2, с. 35; 3, с. 35; 4, с. 39; 5, с. 42; 6, с. 44].

Разом з тим загальна чисельність інвалідів зменшилась лише на 4% протягом останніх п'яти років. При цьому не спостерігається зменшення чисельності інвалідів, які отримали інвалідність від загального захворювання, та інвалідів з числа державних службовців.

В Україні нараховується 2,5 млн. інвалідів, що становить 12% від загальної чисельності зайнятого населення. Суттєво покращується ситуація з працевлаштуванням інвалідів. Якщо у 2006 р. було працевлаштовано 300 тис. інвалідів, то на початок березня 2007 р. – близько 380 тис. інвалідів працевлаштовані та отримують, крім державної допомоги, заробітну плату (за даними брифінгу в Міністерстві праці та соціальної політики України – 3.03.2007).

У 2005 р. на обліку в органах соціального захисту населення перебувало 10 430 інвалідів, які звернулися з питань працевлаштування (табл. 6).

Таблиця 6

Працевлаштування інвалідів органами соціального захисту населення у 2001–2005 рр.*, осіб

Інваліди України	Роки				
	2001	2002	2003	2004	2005
Перебувало на обліку для працевлаштування на початок року, всього	17476	19019	16284	9967	10430
в тому числі:					
– інваліди I групи	555	442	430	491	404
– інваліди II групи	3959	4348	3627	2499	2758
– інваліди III групи	12962	14229	12227	6977	7268
Звернулося з питань працевлаштування протягом року всього	7497	9088	8489	8247	8844
в тому числі інваліди:					
– I групи	135	185	140	128	124
– II групи	1826	2281	2116	2107	2217
– III групи	5536	6622	6233	6012	6503
Працевлаштовано протягом року всього	5464	6069	5758	5297	5031
в тому числі інваліди:					
– I групи	69	77	74	75	52
– II групи	1295	1423	1314	1381	1421
– III групи	4100	4569	4370	3841	3558

* За даними Державного комітету статистики України [2, с. 43; 3, с. 43; 4, с. 47; 5, с. 50; 6, с. 54].

Протягом 2001–2005 рр. показник реєстрації інвалідів з метою працевлаштування в органах соціального захисту суттєво зменшився – майже на 40%. У структурі інвалідів, які бажають працевлаштуватися, цілком закономірно переважають інваліди III групи інвалідності (69,7% у 2005 р.). Вони ж і мають найбільші шанси працевлаштування. За аналізований період їх чисельність зменшилася на 44%. Серед працевлаштованих ця група інвалідів у 2005 р. становила 75,5%. У цілому за всіма групами інвалідності у 2005 р. рівень працевлаштування інвалідів становив 48%, в тому числі по групах: для інвалідів I групи інвалідності – 13%, для інвалідів II групи інвалідності – 52%, для інвалідів III групи інвалідності – 49%.

За станом на 31 грудня 2005 р. кількість найманих працівників, які отримували пенсію за інвалідністю, становила 331,7 тис. осіб (табл. 7).

Таблиця 7

Розподіл кількості найманих працівників, які отримують пенсії по інвалідності за видами економічної діяльності на 31 грудня 2005 року*,
тис. осіб

Види економічної діяльності	Кількість найманих працівників, які отримують пенсію за інвалідністю	
	всього	III групи
Всього	331,7	227,8
Сільське, лісове і рибне господарство	33,3	22,7
Промисловість	118,2	86,8
Будівництво	15,0	10,2
Оптова й роздрібна торгівля, готелі і ресторани	22,8	12,5
Транспорт і зв'язок	22,7	17,0
Фінансова діяльність, операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	24,3	15,0
Державне управління	11,6	7,8
Освіта	32,6	20,5
Охорона здоров'я та соціальна допомога	40,4	28,9
Колективні, громадські та особисті послуги	10,7	6,4
Інші	0,1	0,0

* За даними Державного комітету статистики України [6, с. 10-44].

Серед працюючих інвалідів найбільшу частку становлять особи з III групою інвалідності – майже 69%. У 2005 р. найбільше інвалідів працювало в галузях промислової сфери – 35,6% від загальної чисельності працюючих інвалідів. Пріоритетними видами економічної діяльності для інвалідів є: охорона здоров'я та соціальна допомога (12% працюючих інвалідів); сільське, лісове і рибне господарство (10%); освіта (10%); фінансова діяльність, операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам (7%).

Специфічною і водночас ефективною формою соціальної підтримки інвалідів слід вважати створення їм можливостей для професійно-кваліфікаційної підготовки і підвищення кваліфікації.

Таблиця 8

Підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах України у 2001–2005 рр. *, осіб

Сфера підпорядкування ПТНЗ	Роки				
	2001	2002	2003	2004	2005
Кількість слухачів на кінець року у ПТНЗ за всіма сферами підпорядкування, всього	512308	501880	493098	507270	496555
з них – осіб з функціональними обмеженнями	3826	4314	4026	4748	5100
в тому числі:					
– Кількість слухачів на кінець року у ПТНЗ системи МОН України, всього	510984	500639	491835	505463	494708
з них – осіб з функціональними обмеженнями	3293	3793	3445	4167	4537
– Кількість слухачів на кінець року у відомчих ПТНЗ, всього	1324	1241	1234	1807	1847
з них – осіб з функціональними обмеженнями	533	521	581	581	563

* За даними Державного комітету статистики України [7, с. 6, с. 10–14].

Як видно з таблиці 8, за аналізований період мало місце щорічне зростання чисельності осіб з функціонуваннями обмеженнями, які навчалися в професійно-технічних навчальних закладах. У 2005 р. їх загальна чисельність збільшилась на 33,3% порівняно з 2001 р. Подібна динаміка характерна для ПТНЗ всіх сфер відомчого підпорядкування.

З урахуванням зростання коефіцієнта смертності, а також тенденцій у зрушеннях соціально-демографічної структури суспільства в бік старіння збереження високого рівня інвалідності слід розглядати як деструктивний фактор, що позначається на розвитку трудового потенціалу нації та підвищенні рівня навантаження економічно активного, зокрема зайнятого населення, інвалідами (табл. 9).

Таблиця 9

Навантаження економічно активного та зайнятого населення інвалідами (2000–2005 рр.)*

Ставлення до інновацій	Регіон						
	Захід	м. Київ	АР Крим	Південь	Центр	Схід	Північ
Добре	78	78	75	71	71	70	62
Погане	3	3	2	1	4	4	15
Байдуже	10	16	18	22	13	12	16
Сума відповідей “Важко відповісти” і відмов від відповіді	9	3	5	6	12	14	12

* За даними Державного комітету статистики України [6, с. 10–44].

За період з 2000 р. по 2005 р. навантаження економічно активного населення інвалідами зменшилося несуттєво і становило, відповідно, 11,4% та 11,2%; а навантаження зайнятого населення інвалідами скоротилося з 13,32% у 2002 р. до 12,1% у 2005 р. Якщо скоригувати дані розрахунки з урахуванням чисельності інвалідів, які продовжують працювати, то рівень навантаження економічно активного населення, зокрема зайнятих, дещо зменшиться. Однак точно оцінити рівень навантаження економічно активного чи зайнятого населення інвалідами досить важко, оскільки традиційні статистичні форми не повною мірою відображають структуру зайнятих за специфічними соціально-демографічними характеристиками, зокрема інвалідністю.

Сьогодні життєво важливим і необхідним є врахування потреб та прагнень інвалідів максимально зберегти активність, віру в свої сили, а також відчуття захищеності та особистої свободи. Проте в Україні основним критерієм якості життя інвалідів визнається пенсія, розміри якої не забезпечують ні прийняттого рівня задоволення повсякденних, часто виключно фізіологічних потреб, ні соціальної захищеності. На практиці конституційні права інвалідів сьогодні суттєво порушені.

У таблиці 10 наведені дані про середні розміри призначеної місячної пенсії за інвалідністю.

Таблиця 10

Середні розміри пенсій інвалідам (2001–2006 рр.)*

Роки	Мінімальна заробітня плата, грн.	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам за інвалідністю, грн.	
		без урахування цільової грошової допомоги	з цільовою грошовою допомогою, державною адресною допомогою до пенсії (дотацією), надбавкою за особливі заслуги перед Україною з урахуванням індексації
2001	118	90,77	94,5
2002	165	125,07	129,7
2003	237	137,19	142,4
2004	237	165,63	170,9
2005	290	168,92	305,2
2006	332	344,87	393,2

* За даними Державного комітету статистики України [1, с. 15; 2, с. 19; 3, с. 21; 4, с. 25; 5, с. 22; 6, с. 44].

За станом на 1 січня 2006 р. середній розмір пенсії за інвалідністю становив 393,2 грн., що на 7% нижче прожиткового мінімуму, який на той період становив 423 грн. на працездатну особу. Якщо порівняти середній розмір пенсії за інвалідністю і законодавчо встановлений мінімальний розмір заробітної плати, можна переконатися в тенденції однаково низьких темпів зростання цих державних соціальних гарантій.

Чи можливо сьогодні прожити один місяць за неповних 400 грн.? Адже за кожною сухою цифрою у статистичних таблицях – тисячі особистостей, які внаслідок

певних життєвих обставин повністю або частково втратили можливість повноцінно насолоджуватися життям.

У таблиці 11 наведені дані про надання цільової грошової допомоги непрацездатним громадянам із мінімальними доходами, у тому числі інвалідам.

Таблиця 11

Надання цільової грошової допомоги непрацездатним громадянам із мінімальними доходами, в тому числі інвалідам у 2001–2006 рр.*, на початок року

Показник	Роки					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Кількість осіб, яким призначено допомогу	3427600	2675100	2587600	471200	841100	852500
- у тому числі пенсіонерам за інвалідністю	442800	374200	365100	20000	102600	20200
Середній розмір допомоги, грн.	15,4	20,9	25,6	32,85	52,00	45,26

* За даними Державного комітету статистики України [1, с. 21; 2, с. 26; 3, с. 28; 4, с. 32; 5, с. 32; 6, с. 34].

У 2006 р. таку допомогу отримували 20 200 інвалідів. Незважаючи на те, що розмір грошової допомоги протягом 2001–2005 рр. зріс майже в 3 рази, фактично він залишається катастрофічно низьким і не відповідає реальним потребам інвалідів, особливо з урахуванням вартості ліків та медичного обслуговування. Співвідношення середньої пенсії за інвалідністю, прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати доцільно доповнити порівнянням її з середньою пенсією та середньою заробітною платою. В таблиці 12 наведені дані про динаміку середньомісячної заробітної плати працівників промисловості та пенсії за інвалідністю.

Таблиця 12

Співвідношення середньомісячної заробітної плати та середнього розміру місячної пенсії за інвалідністю (2000–2005 рр.)*

Роки	Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників, зайнятих в промисловості грн.:	Середній розмір місячної пенсії за інвалідністю, грн.:	Розмір пенсії у % до середнього розміру заробітної плати у промисловості
2000	302	94,5	31,3
2001	406	129,7	31,9
2002	485	142,4	29,4
2003	591	170,9	28,9
2004	743	305,2	41,1
2005	967	393,2	40,1

* За даними Державного комітету статистики України [6, с. 10–44].

Як видно з таблиці 12, в країні мало місце триразове збільшення абсолютних величин середньомісячної заробітної плати найманих працівників, зайнятих в промисловості, та середнього розміру місячної пенсії інвалідів. Тому показник співвідношення зазначених величин збільшився лише на 7–9 процентних пунктів.

Однак зростання розміру пенсії за інвалідністю мало покращує рівень матеріального забезпечення інвалідів.

Тому держава має зробити все можливе для покращення системи професійної реабілітації та зайнятості інвалідів. Нинішній етап розвитку соціального захисту та реабілітації інвалідів потребує скоординованої та відповідальної політики центральних і регіональних органів праці та соціального захисту, Державної служби зайнятості, відділень Фонду соціального захисту інвалідів.

Висновки

Створення умов для повноцінної та ефективної участі інвалідів у політичному, економічному і соціальному житті суспільства з метою розширення їхніх індивідуальних можливостей для реалізації власного потенціалу та забезпечення добробуту протягом усього життя передбачає необхідність реалізації системи заходів, до яких належать:

- ліквідація факторів соціальної ізоляції та дискримінації інвалідів шляхом прийняття відповідних законодавчо-нормативних актів і посилення правових заходів для викорінення жорстокого поводження з інвалідами і порушення їхніх економічних та соціальних прав;

- постійне і безперервне інформування інвалідів про існуючі соціальні програми та нормативні акти, які забезпечують їх інтеграцію в повноцінне соціально-економічне та політичне життя суспільства;

- ініціювання та підтримка створення організацій інвалідів, зокрема організацій самопомоги, для зниження ризику психічних захворювань, пов'язаних із соціальною ізоляцією, матеріальними проблемами, відсутністю близьких і родичів тощо;

- розробка і реалізація стратегій забезпечення вільного доступу інвалідів усіх категорій до матеріальних і духовних благ, необхідних для повноцінного життя особистості, зокрема освіти, житла, кредитів;

- створення умов для продовження трудової діяльності інвалідів до тих пір, поки людина спроможна і прагне працювати, отримуючи за працю певний дохід;

- заохочення ініціатив у сфері самостійної зайнятості працездатних інвалідів шляхом підтримки розвитку малого підприємництва та пільгового кредитування підприємств, де працюють інваліди;

- моніторинг рівня соціальної захищеності працюючих інвалідів; забезпеченості підприємств, де працюють інваліди, відповідно обладнаними робочими місцями;

- підтримка інвалідів, зайнятих в неформальному секторі економіки, з метою недопущення соціальної дискримінації та порушення нормативних умов праці шляхом реалізації нетрадиційних програм соціального захисту;

- виявлення основних екологічних, соціально-економічних та організаційних факторів, які призводять до загострення захворювань, з метою мінімізації їх впливу

на життєдіяльність інвалідів. Зосередження уваги на таких факторах загострення хвороб, як нераціональне харчування, куріння, вживання алкоголю тощо шляхом проведення інформаційних кампаній;

- розробка програм щодо підвищення інформованості населення про причини інвалідності і заходи із запобігання їй, методи і способи адаптації до інвалідності протягом усього життя;

- будівництво такого житла для інвалідів, яке зменшує кількість перешкод на шляху самостійного пересування і сприяє такій самостійності;

- надання інвалідам похилого віку послуг з реабілітації і відповідного догляду, а також забезпечення їх доступу до відповідних медичних технологій;

- розширення програм імунізації для всіх вікових категорій інвалідів як превентивного заходу щодо загострення хвороб. Забезпечення доступності програм первинної профілактики і діагностики захворювань;

- створення спеціалізованих служб медико-санітарного обслуговування інвалідів;

- забезпечення професійної підготовки і відповідної системи стимулювання співробітників соціальних служб і служб охорони здоров'я з метою систематичного консультування та інформування інвалідів з соціально-економічних та юридичних питань;

- створення стандартів якості догляду за інвалідами в спеціалізованих закладах;

- розробка і впровадження системи статистичних показників для характеристики рівня соціальної захищеності інвалідів різних статево-вікових категорій, за станом здоров'я, причинами інвалідності і т.п. Забезпечення для широких кіл громадськості доступності до цієї інформації з метою поглиблення наукових досліджень у сфері соціально-економічної політики та політики охорони здоров'я;

- заохочення медико-фармацевтичних установ та організацій всіх рівнів і форм підпорядкування до проведення досліджень у сфері розробки доступних медичних препаратів;

- розробка та реалізація програм, що забезпечують участь інвалідів у культурному, економічному, політичному і соціальному житті суспільства з відповідним їх фінансуванням з Державного бюджету та позабюджетних фондів;

- забезпечення повноправної участі інвалідів у моніторингу ефективності соціальних програм, спрямованих на підтримку та допомогу інвалідам в реалізації їхніх прав, гарантій і пільг.

Реалізація зазначених заходів потребує координації діяльності всіх інституцій та господарюючих суб'єктів з метою зниження ризику інвалідності для населення, а також сприяння покращенню добробуту та якості життя інвалідів. Інакше в суспільстві поширюватимуться антисоціальні процеси, спричинюючи маргіналізацію широких верств населення і гальмуючи інтеграцію України у світову співдружність як соціальної держави.

-
1. Статистичний бюлетень Державного комітету статистики України “Соціальний захист населення України у 2000 році”. – К., 2001.
  2. Статистичний бюлетень Державного комітету статистики України “Соціальний захист населення України у 2001 році”. – К., 2002.
  3. Статистичний бюлетень Державного комітету статистики України “Соціальний захист населення України у 2002 році”. – К., 2003.
  4. Статистичний бюлетень Державного комітету статистики України “Соціальний захист населення України у 2003 році”. – К., 2004.
  5. Статистичний бюлетень Державного комітету статистики України “Соціальний захист населення України у 2004 році”. – К., 2005.
  6. Статистичний бюлетень Державного комітету статистики України “Соціальний захист населення України у 2005 році”. – К., 2006.
  7. Статистичний бюлетень Державного комітету статистики України “Продовження навчання та здобуття професії” 2002 р. – К., 2006.